

УДК 911.3:314.7 (477)

JEL Classification: J61

ІВАНІСОВ О.В.,

кандидат економічних наук, доцент,

АГАВЕРДІЄВА Х.Ф.,

кандидат економічних наук, доцент,

ЛЕБЕДИНСЬКА О.С.,

кандидат економічних наук, доцент,

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ИВАНИСОВ О.В.,

кандидат экономических наук, доцент,

АГАВЕРДИЕВА Х.Ф.,

кандидат экономических наук, доцент,

ЛЕБЕДИНСКАЯ Е.С.,

кандидат экономических наук, доцент,

Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця

IVANISOV O.V.,

candidate of economic sciences, associate professor,

AGAVERDIEVA H.F.,

candidate of economic sciences, associate professor,

LEBEDINSKAYA E.S.,

candidate of economic sciences, associate professor,

Kharkov national university of economics of S. Kuznets

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

ТА СВІТІ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В УКРАИНЕ И МИРЕ

CURRENT TRENDS OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE AND THE WORLD

У статті виявлено сучасні особливості міграційних процесів в Україні та світі. Визначено, що міграція має важливе значення для оптимізації економічної та продовольчої ситуації в країні. Проведений аналіз сучасних міграційних процесів в Україні дозволяє зробити висновок, що вони носять суперечливий характер і впливають на економічну, політичну, соціальну, демографічну та інші сфери життєдіяльності суспільства.

Ключові слова: міграція населення, міграційні процеси, мігранти, економічно-активне населення, відтворення населення, зайнятість населення.

В статье выявлены современные особенности миграционных процессов в Украине и мире. Определено, что миграция имеет важное значение для оптимизации экономической и продовольственной ситуации в стране. Проведенный анализ современных миграционных процессов в Украине позволяет сделать вывод, что они носят противоречивый характер и влияют на экономическую, политическую, социальную, демографическую и другие сферы жизнедеятельности общества.

Ключевые слова: миграция населения, миграционные процессы, мигранты, экономически активное население, воспроизводство населения, занятость населения.

The article reveals the modern features of migration processes in Ukraine and world. It is defined that migration for optimization of an economic and food situation in the country has important value. The carried-out analysis of the modern migratory processes in Ukraine allows to draw an output that they have contradictory character and influence on economic, political, social, demographic and other spheres of activity of society.

Keywords: migration of the population, migration processes, migrants, economically active population, population reproduction, employment of the population.

Постановка проблеми. Неоднакові рівні соціально-економічного розвитку в країнах, локальні конфлікти, неспроможність знайти гідне місце роботи, лояльна імміграційна політика держав – обумовлюють безпрецедентне зростання рівня міграції населення. Посиленню міграційних потоків в Україні притаманні динамічність та невпорядкованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси в Україні та світі досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці. Значний внесок у розроблення цього наукового завдання здійснили Бакишаєв Д. К., Баталов О. А., Вірц К. А., Дюк А. А., Іванов Д. В., Малиновська О. А., Піцик М. А., Петрова Т. А. та багато інших. Однак проблема міграційних процесів потребує подальшого дослідження, оскільки велике значення має визначення соціально-демографічних характеристик мігрантів, оцінка обсягів міграцій, прогнозування напрямків та інтенсивності їх розвитку тощо.

Формулювання мети статті. Проаналізувати динаміку міграційних процесів Україні та світі на сучасному етапі; виявити причини і наслідки міграційних процесів.

Результати дослідження. Міграція населення стала в останні роки одним з найважливіших чинників розвитку світової економіки, і являє собою переміщення населення за кордон з метою пошуку роботи. Міграція бере участь у формуванні структури населення, трудового потенціалу території, зміні складу населення, сприяє соціально-економічному розвитку країни. Всебічні дослідження міграційних потоків виділяють особливу роль в структурі мігрантів економічно активного населення у віці від 18 до 40 років.

Міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу з метою пошуку роботи, нових сфер застосування своїх здібностей і кращих умов життя [2].

Міграція робочої сили включає :

імміграцію – в'їзд працездатного населення в дану країну;

еміграцію – виїзд працездатного населення за кордон;

рееміграцію – повернення емігрантів.

Міграція робочої сили зумовлюється незбалансованим економічним, соціальним і демографічним розвитком країни. Вона здійснюється під впливом економічних і неекономічних причин. До них відносяться: національні відмінності в заробітній платі, наявність безробіття, національні відмінності в умовах праці. Вказані причини зумовлюють переважно міграцію із слаборозвинутих країн у розвинуті.

Практика показує, що міграційні процеси відбуваються і між країнами, які знаходяться на однаковому рівні економічного розвитку. Така міграція зумовлюється переважно неекономічними причинами, до яких можна віднести: порушення прав людини, політичні переслідування, релігійні, екологічні та причини особистого характеру.

У зв'язку з цим, розрізняють добровільну і вимушену міграцію. Добровільна міграція переважно зумовлюється економічними причинами. Вимушена міграція головним чином зумовлюється причинами неекономічного характеру [8].

Частина людей виїжджає з наміром заробити гроші і повернутися назад. Це зумовлює зворотню міграцію (або рееміграцію).

У сучасних умовах, значна частина населення намагається мігрувати із Південно-Східної Азії в країни Західної Європи та США. Причинами цієї міграції є низький рівень життя, військові події, політичні переслідування. Значна частина цих мігрантів намагається пробратися через територію України нелегально.

Багато економістів розглядають нашу країну, як новий центр міграції економічно активного населення. В Україні міграційні процеси найбільш інтенсивно стали розвиватися на початку XXI ст.

За оцінками експертів, за останні 50 років чисельність мігрантів, що живуть за межами своїх країн, збільшилась з 75 млн. до 145 млн. осіб. Сьогодні, кожен 44-й житель планети живе за межами своєї колишньої батьківщини. Основний вектор міграції спрямований на переселення з слаборозвинених країн в країни з більш високим рівнем життя. В даний час найбільше іммігрантів (у відсотковому відношенні до жителів країни) зафіксовано в Люксембурзі (56,2%), Австралії (24%), Франції (20,1%), Швейцарії (19,4%), Канаді (18,5%) і США (9,3%). Міграційні процеси неоднорідні, в кожній країні, вони мають свою специфіку [3].

В динаміці сучасної міграції виділяють наступні тенденції: глобалізація міграційних процесів; якісні зміни міграційних потоків; переважання трудової міграції; збільшення нелегальної міграції; розширення географії вимушеної міграції.

Глобалізація міграційних процесів характеризується залученням в неї практично всіх держав світу. Так, в 2015 р. чисельність міжнародних мігрантів перевищила 1,1 млрд. осіб. За оцінкою фахівців, 214 млн. осіб виїхали в інші країни на постійне місце проживання, 250 млн. осіб – трудові мігранти з членами своїх родин, від 25 до 50 млн. осіб – нелегальні мігранти, 25 млн. осіб – сезонні мігранти, більш 50 млн. осіб – вимушені мігранти. Зміни в процесах глобальної міграції пов'язані зі збільшенням серед мігрантів осіб з високим рівнем розвитку трудового потенціалу.

В даний час 2/3 мігрантів в світі – це трудові мігранти. Якщо у середині ХХ ст., на світовому ринку праці, їх кількість складала 3,2 млн. осіб, то на початку ХХІ ст., їх кількість складала понад 100 млн. осіб. Основними центрами, куди прагнуть мігранти, залишаються США, Канада, Австралія. Після закінчення Другої світової війни країни Європи з світового постачальника робочої сили перетворилися в її споживача [7].

З економічної точки зору, трудова міграція для країн-донорів має позитивне значення: валютні перекази, що відправляються на батьківщину. З демографічної позиції трудова міграція для цих держав має негативні наслідки:

зниження шлюбності і народжуваності, збільшення кількості розлучень. Незважаючи на те, що нелегальна міграція протиправна, її масштаби збільшуються і вигідні в першу чергу підприємцям, бо дозволяють їм використовувати дешеву і безправну робочу силу і отримувати з цього максимальний прибуток. Україна за кількістю нелегальних мігрантів займає 35 місце в світі. Економічно, нелегальна міграція для приймаючої сторони не вигідна, тому що держава недоотримує до бюджету значні суми у зв'язку з ухиленням нелегальних мігрантів від податків.

Однією з тенденцій світового міграційного процесу є збільшення в ньому кількості жінок. На початку XXI ст. частка жінок, які емігрують в розвинені країни, перевищувала 50%. Особливо велика кількість жінок в потоках трудової міграції з Філіппін, Індонезії, Перу і держав Східної Європи (більше 60%).

Істотний вплив на демографічну ситуацію в країні надають вимушені мігранти, особливо біженці, тенденція до збільшення яких за останнє 10-річчя зберігається в силу розширення в світі збройних зіткнень і загострення міжетнічних і релігійних конфліктів. Політичні, етнічні та релігійні конфлікти в Південно-Східній Азії і на Україні, що призводять до загибелі тисяч людей, змушують мирне населення шукати притулок, як правило, в суміжних країнах. Так, у зв'язку з подіями в Сирії, починаючи з 2011 р, країну покинули понад 2,5 млн. громадян. Тільки за три перших місяці військового конфлікту на сході України інші країни прийняли більше 200 тис. біженців. Великі потоки біженців надають істотне економічне навантаження на приймаючу сторону. Витрати на утримання і оформлення статусу біженців можуть обчислюватися мільйонами доларів [4].

В області регулювання міграції перед нашою державою стоїть чимало важливих проблем, які потрібно вирішувати. Сучасній Україні притаманний вкрай нерівномірний територіальний розподіл продуктивних сил. Дезінтеграційні процеси на ринку праці і існування локально замкнутих регіональних ринків праці, обумовлюють збереження осередків застійного безробіття, в ряді регіонів спостерігається нестача робочої сили за окремими

галузями і професіями. Про ступінь гостроти проблеми підвищення внутрішньої територіальної мобільності населення в Україні можна, зокрема, судити по значній міжрегіональній варіації заробітної плати та показників напруженості на регіональних ринках праці. Регіони, в яких ситуація на ринку праці сприятлива, нерідко межують із кризовими регіонами.

У XXI ст. чисельність населення нашої країни продовжить стійко скорочуватися (за прогнозами ООН, у 2000-2050 роках природний спад становитиме в середньому близько 450 тисяч осіб на рік), в той же час, Україна зіткнеться з наростаючим старінням населення. Наслідком зазначених демографічних тенденцій стане скорочення чисельності працездатного населення – основного джерела формування трудових ресурсів. За прогнозами Укрстату, з 2015 по 2020 рік чисельність працездатного населення в Україні буде щорічно зменшуватися приблизно на 0,8 млн. осіб, а всього за період 2015-2020 рр. вона скоротиться більш ніж на 4 млн. осіб [5, 6].

Теоретично, механізмом такого перерозподілу населення повинна виступати внутрішня міграція населення, яка покликана згладжувати існуючі міжрегіональні відмінності і більш ефективно задіяти дефіцитні трудові ресурси України. Однак відсутність сформованих вітчизняних ринків праці і житла, адміністративні бар'єри, недостатня ступінь розвитку фінансового ринку призводять до неефективності ринкових механізмів регулювання внутрішніх міграційних потоків в Україні. Як наслідок, внутрішня міграція сама по собі не може стати реальним інструментом вирівнювання міжрегіональної диференціації рівнів соціально-економічного розвитку. Останнє обумовлює необхідність проведення спеціальної державної політики, спрямованої на підвищення внутрішньої міграційної рухливості населення і, відповідно, розробки комплексу заходів щодо вдосконалення державної політики у сфері внутрішньої міграції населення.

Внутрішня міграційна політика являє собою систему загальноприйнятих на рівні ідей і концептуально об'єднаних заходів щодо стимулювання або обмеження переміщень населення всередині країни в обсягах і напрямках, які

враховують конкретно-історичні умови країни і відповідають поточним і перспективним цілям розвитку країни і її окремих регіонів [2].

Сьогоднішня міграційна політика в Україні відрізняється фрагментарністю, тактикою "латання дірок", ресурсної незабезпеченості.

У складі найбільш значимих обставин, що обумовлюють таку ситуацію, виділяється слабе наукове уявлення про сутність міграції, її природу і регіональної специфіки. Тенденції міграційних процесів сучасності, вказують на необхідність перенесення акценту в державному регулюванні міграції з кількісних параметрів на якісні. До якісних параметрів, що характеризують стан мігрантів, відносяться їх цінності, установки і очікування, мотивація і цілі переселення, професіоналізм, приналежність до етнокультурного середовища і соціального прошарку, рівень доходів та ін.

Цілі державної міграційної політики України повинні бути направлені на: стабілізацію і збільшення чисельності населення; забезпечення потреби економіки в робочій силі; сприяння модернізації, інноваційного розвитку і підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки; забезпечення національної безпеки.

Основними принципами державної міграційної політики України повинні стати: забезпечення прав і свобод людини; неприпустимість будь-яких форм дискримінації; дотримання норм національного та міжнародного права; гармонізація інтересів особистості, суспільства і держави; взаємодія органів державної влади, місцевого самоуправління; розвиток інститутів соціального партнерства та громадянського суспільства; захист національного ринку праці; врахування особливостей регіонального розвитку; відкритість і доступність інформації щодо міграційних процесів; наукова обґрунтованість прийнятих рішень.

Завданнями державної міграційної політики України, на думку автора, повинні стати: розширення можливостей для переселення в Україну на постійне проживання співвітчизників, які проживають за кордоном, емігрантів; розробка механізмів залучення, відбору і використання іноземної робочої сили;

сприяння розвитку внутрішньої міграції; виконання гуманітарних зобов'язань щодо вимушених мігрантів; сприяння їх адаптації; протидія незаконній міграції.

Основними напрямками державної міграційної політики України повинні стати: вдосконалення інституту надання мігрантам громадянства України; сприяння добровільному переселенню в Україну співвітчизників; сприяння міграції на постійне місце проживання кваліфікованих кадрів; створення умов для міграції підприємців і інвесторів; спрощення правил переселення іноземних громадян з метою возз'єднання сімей; стимулювання міграції молоді; реформування інститутів дозволу на тимчасове проживання і посвідки на проживання; вдосконалення механізму квотування; введення диференційованих програм трудової міграції; розвиток інфраструктури в сфері трудової міграції; вдосконалення механізмів стимулювання окремих категорій громадян; спрощення правил в'їзду на територію України.

Аналіз закордонного досвіду регулювання міграційних процесів з метою соціально-економічного розвитку показує, що країни, які запрошують іноземну робочу силу, використовують наступні інструменти регулювання: формування вимог до якості робочої сили (наявність сертифіката про освіту, стаж роботи за фахом); введення вікового цензу для осіб, які в'їжджають в країну; перевірка стану здоров'я потенційних мігрантів (попереднє медичне і психологічне тестування іноземних кандидатів); пряме квотування імпорту робочої сили, що виражається в законодавчо встановленому співвідношенні чисельності іноземних працівників і місцевого населення; спеціальні програми, які спрямовані на залучення іммігрантів; система санкцій, яка діє щодо незаконних мігрантів, а також осіб, зайнятих незаконним імпортом робочої сили і роботодавців, що незаконно використовують працю мігрантів.

При цьому загальним для всіх приймаючих країн є положення про те, що, незважаючи на наявне законодавство, його застосування залежить від коливань кон'юнктури ринку праці, спеціальності і кваліфікації мігранта, від країни його походження.

Міграційна політика країн, які віддають робочу силу, включає в себе наступні інструменти: систему вимог до фірм-посередників, які займаються підбором робочої сили, з надання ними фінансових і юридичних гарантій працевлаштування і створення нормальних життєвих умов для трудових мігрантів; проведення валютної та банківської політики, що заохочує валютні перекази з-за кордону; надання пільг по валютним вкладами (вищий відсоток за депозитами, звільнення їх від податків, пільгові поштові та телеграфні тарифи на інвалютні перекази тощо); впровадження митної політики, яка передбачає пільги для трудових мігрантів, які повертаються в країну; розробка програми пошуку робочих місць для емігрантів; видача кредитів і надання пільг реемігрантам на будівництво та придбання житла, а також для відкриття власного бізнесу [1].

Ключовою формою регулювання процесів зовнішньої міграції є організація системи імміграційного контролю. Метою впровадження імміграційного контролю є регулювання припливу іммігрантів. Основним принципом організації імміграційного контролю є структуризація потоку мігрантів. Для кожної категорії визначається паспортно-візовий режим, обсяг і вимоги імміграційного контролю, які повинні регламентуватися імміграційним законодавством.

Основними інструментами реалізації імміграційної політики України мають бути наступні: впровадження квот щодо прийому іноземних громадян, які бажають отримати посвідку на проживання; формування переліку регіонів, бажаних для розселення мігрантів, запровадження системи диференційованого економічного стимулювання переселенців; механізм накладення штрафних санкцій за порушення міграційного законодавства, депортація з країни у випадках, передбачених законом; створення нормативно-правової бази, що регулює імміграційні процеси в країні; введення дозвільного порядку на перебування іноземних громадян в країні, а також обмежень на в'їзд і транзит осіб, які мають судимість за тяжкі злочини [9].

Механізм державної політики України щодо вимушених мігрантів повинен включати, перш за все імміграційний контроль та визначення правового статусу мігранта.

Система заходів по боротьбі з незаконною імміграцією в Україні повинна включати наступні напрямки:

створення ефективної системи імміграційного контролю, підвищення технічного оснащення прикордонних служб;

посилення вимог до транспортних перевізників;

посилення штрафних санкцій за нелегальну імміграцію, незаконну зайнятість і контрабандне переправлення мігрантів;

організацію депортації нелегалів;

регулювання статусу іммігрантів;

проведення інформаційних компаній, здійснення програм легалізації для незаконних мігрантів.

Найважливішою метою державного регулювання внутрішніх міграційних переміщень в Україні вважається забезпечення рівномірного розвитку, усунення регіональної економічної асиметрії. Це означає, що рівень і умови життя в окремих регіонах не повинні різко відрізнятися один від одного, для того, щоб не відбувався процес різкого переливу і концентрації населення з одних регіонів в інші, не створювався небезпечний рівень соціальної напруженості в найбільш сприятливих регіонах.

Раціональне розміщення населення за рахунок внутрішнього його перерозподілу згладжує регіональні протиріччя, усуває внутрішню соціально-економічну напруженість.

Висновки та пропозиції. Таким чином, ефективне регулювання міграційних процесів полягає в тривалому і послідовному застосуванні ефективно підібраних заходів, відповідних соціально-економічним та демографічним інтересам держави, з урахуванням в рівній мірі економічних і суспільних цілей і завдань.

Література:

1. Бакишаев Д. К. Международное правовое регулирование вынужденной и трудовой миграции / Д. К. Бакишаев, Д. В. Иванов. – М. : Проект, 2013 – 392 с.
2. Баталов О. А. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в умовах політичних та соціально-економічних загроз / О. А. Малиновська, М. А. Піцик // Соціальна політика. – 2014. – № 17. – С. 23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
3. Вірц К. А. Вплив міжнародної міграції на вітчизняну економіку / К. А. Вірц, А. К. Коваленко, Г. І. Сотник, А. Є. Гессен // Молодий вчений. – 2016. – № 12(39). – С. 686–689 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/163.pdf>.
4. Дюк А. А. Розвиток міграційних процесів на території України / А. А. Дюк // Кримський вісник. – 2014. – № 6. – С. 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsr.univ.kiev.ua>.
5. Міграційних рух населення, 2016 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення ; відп. за вип. О. А. Вишневська. – К., 2016. – 316 с.
6. Міграційних рух населення, 2015 рік: Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України, Управління статистики населення ; відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К., 2015. – 420 с.
7. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Statistics on enforcement](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Statistics_on_enforcement).
8. Петрова Т. А. Стан та проблеми регулювання зовнішніх трудових міграцій в Україні // Україна : аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 37 – 44.
9. Тіньові міграційні потоки та їх вплив на економічну безпеку країни (аспект трудової імміграції) Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua.

List of references:

1. Bakishaev D. K. Mezhdunarodnoe pravovoe regulirovnie vynuzhdennoj i trudovoj migracii / D.K. Bakishaev, D.V. Ivanov. – M. : Proekt, 2013 – 392 s.
2. Batalov O. A. Vnutrishnya migraciya ta timchasovi peremishchennya v umovah politichnih ta social'no-ekonomichnih zagroz / O. A. Malinovs'ka, M. A. Picik // Social'na politika. – 2014. – № 17. – S. 23. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.niss.gov.ua>.
3. Virc K. A. Vpliv mizhnarodnoï migracii na vitchiznyanu ekonomiku / K. A. Virc, A. K. Kovalenko, G. I. Sotnik, A. Є. Gessen // Molodij vchenij. – 2016. – № 12(39). – S. 686 – 689 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/163.pdf>.
4. Dyuk A. A. Rozvitok migracijnih procesiv na teritorii Ukraïni / A. A. Dyuk // Krims'kij visnik. – 2014. – № 6. – S. 6. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://dsr.univ.kiev.ua>.
5. Migracijnih ruh naseleennya, 2016 rik: Statistichnij shchorichnik / Derzhavnij komitet statistiki Ukraïni, Upravlinnya statistiki naseleennya ; vidp. za vip. O.A. Vishnevs'ka. – K., 2016. – 316 s.
6. Migracijnih ruh naseleennya, 2015 rik: Statistichnij shchorichnik / Derzhavnij komitet statistiki Ukraïni, Upravlinnya statistiki naseleennya ; vidp. za vip. O.O. Karmazina. – K., 2015. – 420 s.
7. Oficijnij sajt Evrostatu [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Statistics_on_enforcement.
8. Petrova T. A. Stan ta problemi regulyuvannya zovnishnih trudovih migracij v Ukraïni // Ukraïna : aspekti praci. – 2009. – № 3. – S. 37 – 44.
9. Tin'ovi migracijni potoki ta ih vpliv na ekonomichnu bezpeku kraïni (aspekt trudovoï immigracii) Analitichna zapiska / Nacional'nij institut strategichnih doslidzhen' [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.niss.gov.ua.